

Tomasz Demidowicz

Rząd Tymczasowy Królestwa Polskiego 4/16 IX 1831—13/25 III 1832

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 4142, 93-116

1986/1987

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz DEMIDOWICZ

Rząd Tymczasowy Królestwa Polskiego 4/16 IX 1831—13/25 III 1832

Временное правительство Царства Польского 4/16 IX 1831 — 13/25 III 1832

Le Gouvernement Provisoire du Royaume de Pologne
4/16 septembre 1831—13/25 mars 1832

Problematyka Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego zwanego Rządem Engla od nazwiska pierwszego prezesa tego Rządu, powołanego bezpośrednio po klęsce powstania listopadowego 1830/1831 r., nie doczekała się dotąd szerszego omówienia. Zasluguje ona na uwagę, gdyż umożliwia i stanowi warunek nie tylko do właściwej oceny Statutu Organicznego z 1832 r., ale znajomość jej niezbędna jest w rozważaniach nad ustrojem I Królestwa Polskiego w całym okresie międzypowstaniowym. Wykształcona bowiem w tym czasie praktyka ustrojowa, zastosowane rozwiązania i regulacje prawne przetrwały w dużej mierze aż do 1863 r. Zapadłe w tym czasie decyzje, zastosowane rozwiązania rzutowały nie tylko na kierunek zmian ustrojowych Królestwa, ale zadecydowały na przyszłość o kierunku, tempie rozwoju społeczno-gospodarczego i przemian społeczno-politycznych.

Zadaniem niniejszego studium nie jest ukazanie całej złożoności sytuacji społeczno-politycznej Królestwa Polskiego w tym okresie czy omówienie uwarunkowań międzynarodowych i wewnętrznych takiej a nie innej polityki zaborcy, gdyż tę lukę w sposób zadowalający wypełnia niepublikowane opracowanie H. Nawrockiego¹, lecz przedstawienie w możliwie najpełniejszy sposób organizacji wewnętrznej, składu osobowego oraz całokształtu działań Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego powołanego ukazem carskim z 4/16 IX 1831 r., a zwiniętego wraz z proklamacją dla Królestwa Polskiego Statutu Organicznego z 1832 r. Bliższa bowiem analiza problematyki tego Rządu pozwala nie tylko na uchwycenie cech charakterystycznych dla pierwszego etapu

¹ H. Nawrocki: Pierwszy rok rządów Paskiewicza i Statut Organiczny Królestwa Polskiego, Warszawa 1971 (maszynopis pracy doktorskiej IH UW).

ewolucji nowej polityki rosyjskiej wobec Królestwa, wyrażającej się m. in. w przeniesieniu już w tym okresie pewnych rozwiązań rosyjskich na grunt ustrojowy Królestwa Polskiego, dokonania oceny znaczenia politycznego Rządu, ale umożliwia odpowiedź na pytanie, co z zastosowanych wówczas przez zaborcę rozwiązań okazało się trwałe w praktyce życia publicznego i ustroju Królestwa aż do wybuchu powstania styczniowego 1863 r.

Podstawowy materiał źródłowy stanowiły zachowane w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie (AGAD) protokoły posiedzeń Rządu Tymczasowego wchodzące w skład zespołu Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego 1815—1867. Odzwierciedlają one szeroką tematykę spraw, którymi zajmował się ten Rząd, umożliwiając zapoznanie się z poglądami, podejściem i stosunkiem całego Rządu jak też poszczególnych jego członków do omawianych zagadnień. Wykorzystano pozostałości aktowe po Komisjach Rządowych, które zawierają szczegółowe raporty, sprawozdania o stanie i organizacji poszczególnych dziedzin życia Królestwa sporządzone przez poszczególne komisje dla potrzeb Rządu i cara, informują o różnych projektach, inicjatywach i sposobie rozwiązywania wielu trudnych spraw. Kwerendę źródłową uzupełniono wykorzystaniem oficjalnego zbioru praw — „Dziennika Praw Królestwa Polskiego i Zbioru Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego”, Warszawa 1868—1888. Ważnym źródłem informacji była również ówczesna prasa urzędowa Królestwa Polskiego o zasięgu centralnym i terenowym. Potwierdza ona fakty znane z materiałów wyżej wymienionych, ale dostarcza nowych i pozwala na uzyskanie pełniejszego obrazu działań władz Królestwa powołanych przez zaborcę po klęsce powstania listopadowego 1830/1831 r.

Z opracowań, które wniosły wiele nowych faktów i ustaleń na podstawie już nieistniejących materiałów archiwalnych bądź też były próbą opracowania tego okresu, należy wymienić „Dzieje Polski” F. Skarbka², a następnie prace H. Radziszewskiego z problematyki gospodarczej³, prace J. Kucharzewskiego⁴, A. Kraushara⁵, T. Manteuffla⁶ i R. Gerbera⁷

² F. Skarbek: *Dzieje Polski*, cz. III. *Królestwo Polskie po rewolucji listopadowej*, Poznań 1877.

³ H. Radziszewski: *Skarb i organizacja władz skarbowych w Królestwie Polskim 1831—1867*, t. 2, Warszawa 1907—1908; id.: *Bank Polski*, Poznań 1919 i inne.

⁴ J. Kucharzewski: *Epoka paskiewiczowska. Losy oświaty*, Warszawa—Kraków 1914.

⁵ A. Kraushar: *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800—1832*, ks. IV, *Czasy polistopadowe. Epilog 1831—1836*, Kraków—Warszawa 1906.

⁶ T. Manteuffel: *Centralne władze oświatowe na terenie byłego Królestwa Kongresowego 1807—1915*, Warszawa 1927.

z dziedziny oświaty, czy też prace S. Śreniowskiego⁸ i H. Grynwasera⁹ w sprawie chłopskiej. W rozumieniu problematyki prawno-ustrojowej niezastąpiona była praca A. Okolskiego¹⁰, a z nowszych opracowań: „Historia państwa i prawa Polski”, t. 3 „Od rozbiorów do uwłaszczenia”, Warszawa 1982 pod red. J. Bardacha i M. Gluck-Senkowskiej. W zapoznaniu się z całością problematyki, poznaniu polityki rosyjskiej w stosunku do Królestwa nieodzowna była praca A. P. Szczerbatowa „Gienierał fieldmarszałek, książę Paskiewicz, jego żyzn i diejatelnost’”, St. Petersburg 1894—1896, bogaty dokument źródłowy.

Działalność Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego stanowi tylko niewielki fragment okresu międzypowstaniowego, ale niezwykle skomplikowany i bogaty w treść. Stąd wynika konieczność dalszych szczegółowych badań nad tym okresem, zwłaszcza zagadnień związanych z kryształizowaniem i funkcjonowaniem terenowej administracji cywilnej, specjalnych organów i instytucji wojskowo-policyjnych, takich jak: Zarząd Wojennego Generał-Gubernatora, naczelnicy wojenni w Królestwie Polskim¹¹. Odczuwa się też brak nowszych opracowań dotyczących działalności polskich instytucji samorządowych o charakterze gospodarczym: Bank Polski i Towarzystwo Kredytowe Ziemskie. Wymienione problemy badawcze nie wyczerpują całości tematyki tego okresu i działalności Rządu Tymczasowego w 1831 r. i w początkach 1832 r., ale opracowania szczegółowe dotyczące całego Królestwa wiele by wniosły nowych treści do poznania tego nie zbadanego jeszcze okresu, kiedy nie tylko krystalizowały się ponownie struktury cywilnych władz administracyjnych, ale powstawały nowe, które wywarły decydujący wpływ na życie społeczno-polityczne i ustroj Królestwa Polskiego w okresie późniejszym.

⁷ R. Gerber: *Szkolnictwo Królestwa Polskiego w okresie międzypowstaniowym* [w:] *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. 3, Wrocław 1960.

⁸ S. Śreniowski: *Studia nad prawem i stosunkami agrarnymi w Królestwie Polskim 1831—1846*, Warszawa 1963. *Materiały do dziejów uwłaszczenia w Królestwie Polskim*, oprac. K. i S. Śreniowscy, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964.

⁹ H. Grynwasera, *Kwestia agrarna i ruch włościan w Królestwie Polskim w I poł. XIX w.* [w:] *Pisma*, t. 1, Warszawa 1951.

¹⁰ A. Okolski: *Wykład prawa administracyjnego oraz prawa obowiązującego w Królestwie Polskim*, t. 1—3, Warszawa 1880—1884.

¹¹ T. Mencil: *Stan tymczasowy w województwie lubelskim w latach 1831—1833*. Odbitka z księgi pamiątkowej ku uczczeniu 70-tej rocznicy urodzin prof. dr. Janusza Wolińskiego, Warszawa 1964.

POWSTANIE, SKŁAD, KOMPETENCJE
I ORGANIZACJA WEWNĘTRZNA RZĄDU TYMCZASOWEGO

Manifestem z dnia 4/16 IX 1831 r. car Mikołaj I proklamował utworzenie Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego z jednoznacznym zadaniem „przywrócić w województwach składających nasze Królestwo Polskie rozprężony przez wicherzycieli wewnętrzznego Rządu porządek”¹². Ustalał skład, kompetencje i formułował ogólne zasady organizacji wewnętrznej tego Rządu. W ich myśl, Rząd składał się z prezesa i 4 członków Rządu kierujących pracami 4 wydziałów rządowych, zajmujących się poszczególnymi dziedzinami życia. Otrzymywał kompetencje przedpowstańczej Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego łącznie z prawem udzielania mianowań i dymisji urzędnikom Królestwa, oprócz zastrzeżonych władzy najwyższej. Kierownictwo nad całością prac Rząd powierzał prezesowi, który zatwierdzał wszystkie decyzje, a w przypadkach spornych referował sprawę Gubernatorowi Generalnemu (General-Gubernatorowi) Królestwa Polskiego i zobowiązany był za pośrednictwem Ministra Sekretarza Stanu do przesyłania carowi cotygodniowych raportów z prac Rządu. Czterem członkom Rządu powierzał kierownictwo nad pracami wydziałów i podporządkowanymi komisjami. Określał tryb zapadania wiążących decyzji rządowych większością głosów, przy składzie co najmniej 3-osobowym łącznie z prezesem.

Proklamacja powołania Rządu o takim charakterze, jakkolwiek nastąpiła w bardzo trudnym momencie dla Królestwa, tj. obowiązywania stanu wojennego; funkcjonowania okupacyjnych organów wojskowo-policyjnych rosyjskiej I Armii Czynnej, trwania walk oddziałów rosyjskich z oddziałami powstańczymi, to była znamienna i ważna dla dalszych losów Królestwa Polskiego, gdyż stanowiła wyraźną zapowiedź utrzymania odrębności prawn-administracyjnej Królestwa, wbrew wcześniejszym groźbom carskim włączenia go do Cesarstwa. Poprzedzona została rezygnacją z pierwotnie projektowanej formy zarządu Królestwa, jaką była powołana jeszcze w marcu 1831 r. Rada Tymczasowa Królestwa Polskiego, akceptacją natomiast stosownego projektu organizacyjnego Rządu Tymczasowego F. Engla przez cara i nowego dowódcę armii interwencyjnej feldmarszałka Iwana Paskiewicza Erywańskiego (1780—1856): „Człowieka miernej inteligencji — jak charakteryzuje go A. Minkowska — bez żadnego wykształcenia a potężnej ambicji [...]”¹³, który

¹² *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* (dalej DPKP), t. 13, s. 217—226, „Dziennik Powszechny” Nr 262 z 26 IX 1831 r., s. 1303.

¹³ A. Minkowska: *Organizacja spiskowa z 1848 r.*, Warszawa 1923, s. 12—14; Por. W. E. Tarle, *Wojna krymska*, Warszawa 1953, s. 236—250; Baranowski: *Pamiętniki... 1840—1864*, Poznań 1923, s. 117—118.

po stłumieniu powstania listopadowego 1830/1831 r. z doradcą cara w sprawach Królestwa stał się głównym współkonstruktorem i realizatorem nowej antypolskiej polityki Mikołaja I wobec Królestwa początkowo jako Gubernator Generalny (Generał-Gubernator) Królestwa Polskiego, a następnie jego namiestnik.

Ogłoszenie manifestu o powołaniu Rządu Tymczasowego z dniem 16 IX 1831 r., tj. z datą wcześniejszą od pierwszej zapowiedzi utworzenia takiego Rządu (22 IX) i od zatwierdzenia stosownego projektu organizacyjnego (26 IX), miało swoją wymowę polityczną o charakterze wewnętrznym dla samego Królestwa Polskiego i zewnętrznym dla stosunków międzynarodowych. Posunięcie to świadczyć miało o stabilizacji życia w Królestwie po kapitulacji Warszawy oraz kontrolowaniu całego jego obszaru przez władze rosyjskie z dniem 16 IX 1831 r. Z drugiej strony starano się w ten sposób przysłonić okupację wojskową kraju, wskazując na zewnątrz, że w Królestwie nic nie uległo zmianie, wewnętrzny bunt został stłumiony, a władza przedpowstaniowa została przywrócona i legalizowana.

Formalne ukonstytuowanie się Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego nastąpiło na pierwszej Konferencji tegoż Rządu w dniu 12 X 1831 r. W myśl odczytanych tam ukazów i dekretów carskich prezesem Rządu został twórca projektu tego Rządu hr. Fiodor Engel (1762—1837) — senator rosyjski pochodzenia żydowskiego, członek sztabu gen. N. W. Riepnina i jego sekretarz, członek wielu komitetów Cesarstwa, przebywający od wiosny 1831 r. wraz z Ignacym Abramowiczem, W. Ks. Michałem i ks. P. B. Kozłowskim w sztabie Dybicza, a następnie Paskiewicza, organizator władz cywilnych w Królestwie. Członkami Rządu zaś cztery „dyrygujący” wydziałami, Kontroler Generalny i Sekretarz Rządu”.¹⁴

Kierownictwo nad wydziałem spraw wewnętrznych i policji powierzono adiutantowi JCMości płk. Aleksandrowi Strogonowowi (1770—1857), uczestnikowi „kampanii polskiej” 1831 r., późniejszemu generał-gubernatorowi Małorosji, a następnie ministrowi spraw wewnętrznych Cesarstwa w latach 1839—1841, który z grona członków Rządu wyróżniał się dużą samodzielnością myślenia i był drugą po Englu osobistością, ale nie znał specyfiki życia w Królestwie.

Wydziałem skarbu „dyrygował” Roman Fuhrman, zięć prezesa Engla, urzędnik rosyjski, który tylko dzięki koligacjom rodzinnym otrzymał ten urząd, gdyż posiadał „absolutną nieznaną rzecz”¹⁵.

¹⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej AGAD), R. Adm. I-20, Prot. Konferencji Nr 1 Rządu Tymczasowego Król. Pol. z 12 X.1831 r., s. 1—4.

¹⁵ Radziszewski: *Skarb i organizacja władz...* s. 49.

Dwa pozostałe wydziały powierzone zostały Polakom — dwom generalom polskim, którzy poszli na współpracę z caratem, lecz nie posiadali dostatecznego doświadczenia w sprawowaniu tych funkcji. „Dyrygującym” wydziałem wyznań religijnych i oświecenia publicznego został gen. Józef Rautenstrauch, były adiutant T. Kościuszki i ks. J. Poniatowskiego, organizator Wojska Polskiego w Królestwie, dyrektor generalny w Komisji Rządowej Wojny przed powstaniem. Jak twierdzi A. Giller — „najzdolniejszy członek Rządu Tymczasowego, któremu Pa-skiewicz powierzał najwstrętniejsze czynności”¹⁶.

Drugim Polakiem — „dyrygującym” wydziałem sprawiedliwości był gen. Ksawery Kossecki, który podobnie jak Rautenstrauch miał za sobą Insurekcję Kościuszkowską 1794 r., Legiony Dąbrowskiego, kampanię napoleońską, a przed powstaniem był radcą sekretarza stanu w Radzie Administracyjnej i Radzie Stanu. Człowiek o szerokich humanistycznych, lecz powierzchownych zainteresowaniach, typowy karierowicz, „sługa Moskali mający zawsze u nich wielkie znaczenie”¹⁷.

Kontrolerem Generalnym mianowany został Ignacy Zieliński, który stanął na czele ponownie organizującej się Najwyższej Izby Obrachunkowej, typowy karierowicz i biurokrata.

Sekretarzem Rządu został zaś Józef Tymowski, były zastępca radcy sekretarza stanu w powstańczym Rządzie Tymczasowym, którego kandydatura przedstawiona została przez Rząd w dniu 1 XI 1831 r. do akceptacji carskiej.¹⁸

Władze rosyjskie ze względu na opinię międzynarodową utrzymały dotychczasowy urząd Ministra — Sekretarza Stanu Królestwa Polskiego w osobie hr. Stefana Grabowskiego, pracowitego, sumiennego Polaka, strającego się bronić samodzielności Królestwa¹⁹.

Brak przepisów regulujących organizację wewnętrzną Rządu dostosowanych do nowej sytuacji w Królestwie zdecydował, iż zaczęła się ustalać odmienna praktyka pracy Rządu od praktyki obowiązującej przed powstaniem Rady Administracyjnej. Wszystkie sprawy rozstrzygane były teraz na posiedzeniach plenarnych Rządu. Wszelkie uwagi, projekty komisji rządowych nie miały mocy wiążącej, jeżeli nie były zatwierdzone przez Rząd. W przedmiotach zaś „szczególnie ważnych” i przekraczają-

¹⁶ A. Giller: *Historia powstania narodu polskiego w latach 1861—1864*, t. 3, Paryż 1870, s. 101; Por. M. Tarczyński; *Generalicja powstania listopadowego*, Warszawa 1980, s. 377—378 — nota biograficzna.

¹⁷ H. Kamiński: *Pamiętniki i wizerunki*, Wrocław 1951, s. 134; Por. M. Skowronek: *Kossecki Franciszek Ksawery hr. Rawicz [w:] Polski słownik biograficzny* (dalej PSB), t. XVI, s. 296—298; Tarczyński, *op. cit.*, s. 373—374.

¹⁸ AGAD, R. Adm. I-20, Prot. 2 Rządu Tymczasowego Król. Pol., z 20 X 1 XI 1831 r., s. 44).

¹⁹ S. Kieniewicz: *Grabowski Stefan*, PSB, t. VIII, s. 512—513.

cych kompetencje władz administracyjnych, Rząd zwracał się do Gubernatora Generalnego (General-Gubernatora) Królestwa Polskiego. Prezes Rządu stał się łącznikiem między Paskiewiczem a pozostałym składem Rządu.

Stan ten sankcjonował Statut Organiczny Rządu Tymczasowego z 25 IX/10 X 1831 r.²⁰ Potwierdzał on kompetencje Rządu Tymczasowego, jakie posiadała przedpowstaniowa Rada Administracyjna, określał zakres kompetencji prezesa Rządu, prawa i obowiązki wszystkich pozostałych jego członków, w tym kontrolera generalnego i sekretarza. Za całość prac Rządu czynił odpowiedzialnym prezesa, któremu przypisywał prerogatywę dokonywania wszelkich zmian i uzupełnień „w razie potrzeby” w samej organizacji wewnętrznej Rządu. Przewidywał powołanie przy komisjach rządowych prokuratorów i precyzował ich zadania. Regulował szczegółowo współpracę między wydziałami Rządu a komisjami rządowymi. Zachowywał regułę podpisywania protokołów posiedzeń Rządu przez wszystkich jego członków.

Obowiązująca organizacja wewnętrzna Rządu oraz przyjęte na pierwszej protokołowanej konferencji Rządu 12 X 1831 r. „urządzenie wewnętrznego porządku w załatwianiu interesów w wydziałach rządowych” spowodowały wykształcenie stosownych kancelarii przybocznych „dyrygujących” wydziałami rządowymi, kancelarii przybocznej prezesa Rządu i kancelarii ogólnej.²¹

Pierwsze robocze posiedzenie Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego pod kierownictwem hr. F. Engla odbyło się 24 X 1831 r., a więc ponad miesiąc od daty jego formalnego powołania.²² Wcześniej odbyte posiedzenia Rządu z 12 X i 15 X 1831 r. traktowano jako konferencje, podobnie też należy potraktować wcześniejsze nie protokołowane posiedzenia tego Rządu, które mogły mieć miejsce.²³ Ludność Królestwa Polskiego dopiero 1 X 1831 r. dowiedziała się z komunikatu prasowego

²⁰ AGAD, R. Adm. I-20, Prot. 1 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 12/24 X 1831 r., s. 18.

²¹ Patrz J. Jankowska: *Rząd Tymczasowy Królestwa Polskiego (Engla) 1831—1835 [w:] Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych* pod red. K. Konarskiego, t. 2 Warszawa 1956, s. 109—115.

²² Formalnie dzień 16 IX 1831 r. uznano za dzień, od którego „tak istnienie tegoż Rządu jako i wszelkich władz administracyjnych rachować się winno”, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej WAK), Rząd Gubernialny Radomski (dalej RGR), Sygn. 2966, s. 20—21.

²³ Por. A. P. Szczerbato: *Gienierał fieldmarszał kniaź Paskiewicz jego żyźń i diejatiel'nost'*, t. 4, Sankt. Petersburg 1894, s. 213.

hr. Engla o powołaniu, składzie osobowym i siedzibie nowego Rządu, który z dniem 24 X 1831 r. „czynności swoje rozpoczął”.²⁴

Jedną z przyczyn decydujących o tak długim okresie formowania się nowego Rządu była przeciągająca się walka wojsk rosyjskich z odosobnionymi grupami wojsk powstańczych i obrona twierdz na terytorium Królestwa w miesiącach wrzesień—październik 1831 r. Korpus gen. H. Ramorino wycofujący się przez Lubelszczyznę w stronę granicy austriackiej przekroczył ją 26 IX, oddziały S. Różyckiego, będące w ciągłej walce przeszły granicę Rzeczypospolitej Krakowskiej 28 IX 1831 r. Inne oddziały polskie opuściły granice Królestwa w początkach października; 5 X 1831 r. pod Brodnicą granicę pruską przekroczyło około 20 tys. ludzi z armii głównej gen. M. Rybińskiego, z 5 na 6 X 1831 r. poddał się oddział Stryjeńskiego. Twierdza Modlin kapitulowała 9 X 1831 r., a Zamłość dopiero 22 X 1831 r. Część żołnierzy nie pogodziła się z kapitulacją, bądź opuszczeniem Królestwa i podjęła walkę partyzancką (woj. augustowskie).

STRUKTURA ORGANÓW CETNTRALNYCH I KONSTYTUCYJNYCH

Przed nowo powstałym Rządem Tymczasowym Królestwa Polskiego stało zadanie odtworzenia i zorganizowania ogniw administracyjnych oraz kierowania podległym aparatem władz okupacyjnych już zorganizowanym lub organizującym się. Pierwszym posunięciem Rządu, idącym w tym kierunku, było wydanie w dniu 23 IX 1831 r. rozporządzeń prezesa Rządu do naczelników siły zbrojnej w województwach: augustowskim, lubelskim, mazowieckim i podlaskim polecających komisjom wojewódzkim tych województw „rozpocząć swoje czynności”, a następnie podjęcie identycznej decyzji z dniem 15 X 1831 r. w stosunku do pozostałych województw Królestwa Polskiego.²⁵

Po tych wstępnych, ale niezwykle ważnych posunięciach Rząd rozpoczął swoją faktyczną działalność, przechodząc „do ciągłego i czynnego onegoż udziału w administracji kraju”.²⁶ Aby to uczynić, musiał podjąć się rozwiązania sprawy kadr urzędniczych w administracji i sądownictwie. Dotychczasowe polecenia wojskowych władz okupacyjnych, w tym

²⁴ „Dziennik Powszechny” Nr 301 z 5 XI 1831 r., s. 1411; „Kurier Warszawski” Nr 300 z 1 XI 1831 r.; H. Nawrocki, *Pierwszy rok rządów Paskiewicza i Statut Organiczny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1971, s. 76.

²⁵ AGAD, R. Adm. I-20, Prot. Konferencji Nr 2 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 3/15 X 1831 r., s. 6—9.

²⁶ AGAD, R. Adm. I-20, Prot. 1 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 12/24 X 1831 r., s. 15—16.

rozporządzenie Paskiewicza z 16 IX 1831 r. nakazujące wszystkim urzędnikom i personelowi pomocniczemu powrócić do pracy w myśl przedpowstaniowych przepisów pod groźbą oddania pod sąd wojenny, Rząd uznał za niewystarczające. Na mocy rozporządzenia Rządu Tymczasowego z 24 X 1831 r. prawa do pracy nie tracili ci urzędnicy, którzy wyjechali za granicę z polecenia przedpowstaniowego Rządu lub ubiegali się o urlopy przed powstaniem. Stracili je natomiast ci urzędnicy, którzy otrzymali misje zagraniczne od rządu powstańczego 1830/1831 r. Prawo ponownego ubiegania się o pracę pod warunkiem powrotu do 15 XI 1831 r. przewidywano wobec tej grupy urzędniczej, która dobrowolnie wyjechała za granicę w okresie trwania powstania. Rząd unieważnił powstańcze nominacje i awanse, polecając komisjom rządowym przyjmować powracających urzędników na poprzednie stanowiska (tj. sprzed 29 XI 1830 r) z zachowaniem tej samej pensji, licząc od dnia 16 IX 1831 r. Przypominał jednocześnie polecenie prezesa Rządu z dnia 21 X 1831 r., że ostatecznym terminem powrotu do służby jest dzień 15 XI 1831 r.²⁷ Przy obsadzie stanowisk zwrócono uwagę przede wszystkim na postawę polityczną osób ubiegających się o posady, na ich „prawomyślność” oraz wprowadzono wymóg złożenia powtórnie przez wszystkich urzędników przysięgi na wierność carowi. Zasadę tę zastosowano nie tylko wobec urzędników, ale także wobec innych grup zawodowych. W związku z ogłoszeniem dekretu amnestyjnego ks. Paskiewicz 18 XI 1831 r. ostrzegł Rząd, że „udzielona amnestia nie nadaje prawa powrotu do poprzednich posad urzędnikom, którzy w czasie buntu dali się poznać ze złego sposobu myślenia i postępowania przeciw prowawitej władzy i przypisanym zasadom”.²⁸

W organizacji komisji rządowych na czoło wysunęła się organizacja dwu komisji: Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (KRPiS) i Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji (KRSWiP). W ich organizacji wrócono do stosowanych przepisów przedpowstaniowych.

Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu wbrew swojemu stanowisku zakomunikowała „dyrygującemu” w raporcie z dnia 24 XII 1831 r., że za podstawę jej organizacji „nie można uważać dekretu królewskiego z 17 X 1816 r., ale raczej dzisiejszą organizację” oraz że „niezbędnym jest w ogólnej maszynie administracyjnej zacząć od podstaw, nie od szczytu”²⁹, za podstawę prawną w myśl zalecenia Fuhrmana przyjęła

²⁷ AGAD, R. Adm. I-20, Prot. 1 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 12/24 X 1831 r., s. 34—39; „Dziennik Powszechny” z 26, 27, 28 X 1831 r., Nr 292—294, s. 1379—1385.

²⁸ AGAD, R. Adm. II-22, Prot. 35 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 12/24 II 1832 r., s. 103—105.

²⁹ AGAD, Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu (dalej KRPiS), sygn. 2518 O organizacji komisji, s. 110—111.

Statut Organiczny Komisji Rządowych z 17 X 1816 r. i zorganizowała się w trzy dyrekcje: 1) Dyrekcję Podatków i Dochodów Stałych, 2) Dyrekcję Podatków i Dochodów Niestających, 3) Dyrekcję Kas i Rachunkowości.

Zorganizowanie tej komisji w taki sposób H. Radziszewski motywuje tym, że Fuhrman „nie znosił rozgałęzionych atrybucji”.³⁰ Znamienne jest to, że w organizacji wewnętrznej komisji zniesiono te ogniwa, które miały charakter projektodawczy (Wydział Służby Ogólnej) i kontrolujący (Dyrekcja Generalna Kontroli) istniejące od 1822 r. Utworzenie komisji o takiej strukturze, powołanie na czele organizującej się Najwyższej Izby Obrachunkowej — kontrolera generalnego na wzór Cesarstwa, utworzenie przy Ministerstwie Finansów Cesarstwa w Petersburgu Tajnej Kancelarii do „zawiadywania” sprawami skarbowymi Królestwa Polskiego było widocznym sygnałem ograniczania samodzielności Królestwa Polskiego w tej dziedzinie.

Tendencje o charakterze unifikacyjnym i centralistycznym dały o sobie znać także w innych rozwiązaniach organizacyjnych tejszej komisji. Rząd Tymczasowy bowiem postanowieniem z 28 II 1832 r. polecił Fuhrmanowi połączyć wydział dóbr z wydziałem lasów i oddać je pod jedno kierownictwo, a liczbę sekcji zwiększyć do sześciu. Obok zmian w strukturze organizacyjnej, nastąpiły także zmiany w obsadzie personalnej tej komisji. Były minister tego resortu przebywał od grudnia 1830 roku w Petersburgu, z byłych dyrektorów generalnych pozostał jedynie Józef Morawski, który stanął na czele Dyrekcji Generalnej Dóbr i Lasów.

Druga pod względem ważności — Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji, kierowana przez płk. A. Strogonowa odtworzyła się w postaci trzech dyrekcji: 1) Dyrekcji Administracji, 2) Dyrekcji Przemysłu, Handlu i Kunsztów, 3) Dyrekcji Policji i Poczty, w oparciu o Statut Komisji Rządowych z 1816 r. i niepublikowany statut organiczny tej komisji z 22 X 1816 r. W zakresie kompetencji, jak też w samej organizacji tej komisji nic nie zmieniono. Kierowała ona, jak poprzednio, administracją kraju za pośrednictwem podległych wydziałów administracyjno-policyjnych w komisjach wojewódzkich. Ale stan okupacji Królestwa, rozbudowany system władz wojskowo-policyjnych postawił ją w trudnej sytuacji formalno-prawnej i nałożył nowe obowiązki. Nastąpiły także duże zmiany kadrowe; były minister tego resortu Tadeusz Mostowski emigrował do Francji, dyrektorem generalnym wydziału administracji ogólnej został Karol Woyda, dyrektorem przemysłu i kunsztów Mateusz Lubowidzki, a dyrektorem policji i poczty Antoni Sumieński.

Kierującą trzecią komisją rządową — Komisją Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (KRWRiOP) gen. J. Rautenstrauch, któremu

³⁰ Radziszewski, *Skarb i organizacja władz...*, s. 53.

już 27 IX 1831 r. prezes Rządu Engel polecił „objąć władzę, jako najstarszemu dyrektorowi generalnemu w Komisji”, zobowiązany został do przedstawienia raportu „o stanie magistratur i władzy pod bezpośrednim zarządzaniem i dozorem [...] zostających, o jej funduszach i kapitałach, o etatach i sporządzić listę imienną urzędników znajdujących się teraz w urzędowaniu”.³¹ Rząd Tymczasowy decyzją z dnia 6 X 1831 r. polecił tej komisji, „chcąc uprzedzić szkodliwe skutki z wstrzymania obiegu interesów wyniknąć mogące”, aby rozpoczęła pracę i „zatrudniła się ciągle odbywaniem [czynności], stosując się do istniejących przepisów”.

KRWRiOP w myśl tych dyrektyw zorganizowała się w oparciu o Statut Komisji Rządowych z 1816 r. i statut organizacyjny tejże Komisji z 14 VIII 1821 r. w trzy dyrekcje: 1) Dyrekcję Wyznań Religijnych, 2) Dyrekcję Oświecenia Publicznego, 3) Dyrekcję Funduszków Duchownych i Edukacyjnych. W swoich kompetencjach miała sprawy szkolnictwa, wyznań, zarządzanie majątkami i funduszami religijnymi. Merytorycznie podlegał jej w strukturze organizacyjnej komisji wojewódzkiej stosowny wydział.

Jednakże obok formalnego oparcia się na przedpowstaniowych przepisach, zaczęły tutaj następować mało widoczne ale znamienne zmiany o charakterze organizacyjnym i proceduralnym. Rząd Tymczasowy przychylił się do projektu kierującego pracami tej komisji, by „chwilowo nie przypuszczać” biskupów do uczestnictwa w czynnościach komisji, a służące im kompetencje przekazać na referentów sekcji duchowieństwa rzymskokatolickiego, „którzy potrafią zupełnie odpowiedzieć położonemu w nich zaufaniu”.³² Było to złamanie jednej z zasad w dotychczasowej organizacji wewnętrznej komisji, gdzie była przewidziana obecność jednego biskupa, a na posiedzeniu Rady Ogólnej KRWRiOP trzech biskupów zmieniających się co pół roku.

Zaszła ponadto zmiana w organizacji cenzury w Królestwie, należącej przed powstaniem w myśl przepisów z 7 X 1822 r. do Dyrektora Generalnego Oświecenia Publicznego. Pismem z 11 II 1832 r. gen. J. Witt doniósł, że „wolą Feldmarszałka jest, ażeby ustanowiony został w Warszawie pod dyrekcją gen. Rautenstraucha — Komitet Cenzury, niemniej ażeby do Komitetu tego wezwany był radca tytularny Smit”.³³

Poważne też nastąpiły zmiany na stanowiskach kierowniczych w tej komisji, w miejsce ministra Stanisława Grabowskiego mianowany zo-

³¹ T. Manteuffel: *Centralne władze oświatowe na terenie byłego Królestwa Kongresowego 1807—1915*, Warszawa 1927, s. 27.

³² AGAD, R. Adm. I-20, Prot. 2 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 20 X/1 XI 1831 r., s. 48.

³³ AGAD, R. Adm. II-21, Prot. 30 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 12/24 II 1832 r., s. 573.

stał gen. Rautenstrauch, dyrektorem generalnym Dyrekcji Wyznań Religijnych w miejsce Tomasza Garbowskiego — Stanisław Dzwonkowski, dyrektorem generalnym Dyrekcji Funduszy Duchownych i Edukacyjnych został Samuel Bogumił Linde zastępując Ignacego Badeniego, sekretarzem generalnym komisji Stanisław Deszert. Utrzymał swoją funkcję jedynie Józef Kalasanty Szaniawski.

Czwarta Komisja Rządowa Sprawiedliwości (KRSpraw.) przyjęła za podstawę prawną dla swojej organizacji także Statut Organiczny Komisji Rządowych z 1816 r., statut organiczny tej komisji z 17 XI 1816 r. oraz „Wewnętrzne urządzenia KRSpraw. z 20 II 1817 r. Zorganizowała się w trzy dyrekcje: 1) Dyrekcję Sądownictwa Ogólnego, 2) Dyrekcję Sądownictwa Cywilnego, 3) Dyrekcję Sądownictwa Kryminalnego, z zadaniem uruchomienia w jak najszybszym czasie aparatu wymiaru sprawiedliwości. Chociaż nie nastąpiły żadne zmiany organizacyjne w tej komisji, to miały miejsce poważne zmiany personalne. Ministra Ignacego Sobolewskiego zastąpił gen. K. Kossecki, na członka stale zasiadającego w komisji powołany został Ksawery Potocki obok Antoniego Wyczechowskiego, sekretarzem generalnym po Janie Hankiewiczu został Jan Kanty Borakowski.

Utrzymana została Prokuratoria Generalna Królestwa Polskiego, która wznowiła działalność na mocy postanowienia z 11 X 1816 r. Projekt jej likwidacji opracowany przez KRSpraw. z dnia 18 XII 1832 r. pod pretekstem by „bieg procesów [...] wprowadzonych lub bronionych skrócić lub ułatwić” nie uzyskała akceptacji pozostałych komisji.³⁴

W nowo utworzonym Rządzie Tymczasowym ze zrozumiałych względów nie reaktywowano Komisji Rządowej Wojny (KRWoj.) ani stosownego wydziału. Z dniem 15 XI 1831 r. rozwiązano kaliski Korpus Kadetów, w lutym 1832 r. Korpus Inżynierów Dróg i Mostów Królestwa Polskiego włączono do rosyjskiego Korpusu Inżynierów Dróg i Mostów z nominacją dotychczasowego dyrektora Franciszka Ksawerego Christiana na stopień generała, a wszystkich inżynierów na stopnie oficerskie.³⁵

Na przedpowstaniowych przepisach prawnych oparł nowy Rząd organizację pozostałych ogniw aparatu administracyjnego w Królestwie Polskim. Do organizacji komisji wojewódzkich wykorzystano przepisy „Organizacji władz administracyjnych z 3 II 1816 r.” i postanowienie namiest-

³⁴ AGAD, KRPIs, sygn. 2652, s. 2–4 O zniesieniu Prokuraturii Generalnej, 1831–1845; Zbiór Przepisów Administracyjnych (dalej ZPA) Wydz. Sprawiedliwości, cz. III, t. 15, Warszawa 1868, s. 13–23.

³⁵ AGAD, R. Adm. III-22, Prot. 34 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 16/28 II 1832 r., s. 144; „Dziennik Powszechny” Nr 64 z 6 III 1832 r., s. 263; H. Nawrocki: *op. cit.*, s. 57.

nika z 1821 r. zmieniające częściowo organizację wewnętrzną tych komisji. W myśl tego komisja wojewódzka pozostawała nadal naczelną, kolegiatną władzą administracyjną w województwie, wykonującą rozkazy wszystkich Komisji Rządowych (art. 1 „Organizacja władz...”). Składała się z prezesa, komisarzy zasiadających w wydziałach i komisarzy delegowanych w obwodach, sekretarza generalnego, będącego naczelnikiem kancelarii. Miała nadal za zadanie czuwać m.in. nad tym „co w obrębie województwa rząd i naród obchodzić mogło” (art. 4).

Nastąpiły natomiast i tutaj poważne zmiany personalne w obsadzie stanowisk na szczeblu administracji terenowej wszystkich szczebli. Najważniejsze decyzje kadrowe zastrzeżone były tylko do decyzji Gubernatora Generalnego. Rząd Tymczasowy decydował o obsadzie niższych stanowisk po zasięgnięciu opinii od naczelnika siły zbrojnej danego województwa „o sprawowaniu tych urzędników w czasie rewolucji”.³⁶

W województwie augustowskim prezesa Jana Nepomucena Mostowskiego przejściowo zastępowali: Cyprian Nieniewski, Ignacy Komar, Jan Tomicki, woj. lubelskim od lutego 1831 r. prezesem mianowany został hr. Antoni Rostworowski, czasowo p.o. Ignacy Zarębski, woj. krakowskim Kacpra Wielogłowskiego zastąpił hr. Antoni Walewski, woj. kaliskim miejsce Stanisława Piwnickiego zajął Wilhelm Szmidecki, czasowo zaś p.o. Gabriel Niemojowski. Pozostali na swoich stanowiskach: Rajmund Rembieliński w woj. mazowieckim, którego czasowo zastępował Aleksander Kozuchowski, woj. plockim Florian Kobyliński, woj. podlaskim — Joachim Starnalski, woj. sandomierskim Henryk Deboli.

Nie odtworzono organów przedstawicielskich na szczeblu wojewódzkim, jakimi były przed powstaniem Rady Wojewódzkiej, funkcjonujące na mocy postanowienia z 15 V 1818 r., a które w okresie wydarzeń 1830/31 r. odegrały pozytywną rolę³⁷.

Najważniejszą zmianą na tym szczeblu administracji w Królestwie było sankcjonowanie przez ks. Paskiewicza decyzją z 21 X 1831 r. istnienia wspomnianej już instytucji naczelników siły zbrojnej „do głównego zarządzania województwami”, w myśl której naczelnikami w poszczególnych województwach zostali: woj. augustowskim — gen. von Friecken, woj. kaliskim — płk N. Sobolew, woj. krakowskim — gen. J. Tuczek,

³⁶ AGAD, KRPiS, sygn. 2595, s. 121—134 O władzach gen. F. K. Dąbrowskiego.

³⁷ Patrz. A. Barszczewska: *Z dziejów rad obywatelskich w Królestwie Polskim w okresie powstania listopadowego*, „Przegląd Historyczny”, t. 21:1962, s. 262 i in.; L. Zabielski: *Rady obywatelskie w Królestwie Polskim 1815—1830*, „Rocznik Lubelski”, t. XVI:1978, s. 155—171; T. Mencil: *Działalność władz cywilnych woj. lubelskiego w okresie powstania listopadowego*, „Rocznik Lubelski”, t. V:1966, s. 91—146.

woj. lubelskim — gen. J. Hurko, woj. mazowieckim — gen. J. Witt, woj. płockim — gen. L. Bohlen, woj. podlaskim — N. Korff, woj. sandomierskim — gen. Bujwid.³⁸ Na podstawie wydanej przez Głównodowodzącego Armią Czynną specjalnej Instrukcji z 12 XI 1831 r. naczelnik miał za zadanie utrzymanie porządku w podległym mu województwie za pomocą komendantów, komisarzy obwodowych, burmistrzów, wójtów i służby policyjnej. Miał pilnować „zaspokojenia żądań wojska” z zadaniem zabezpieczenia ludności od nadużyć z jego strony. Posiadał prawo wkroczenia w sprawy administracyjne, proponowania komisji wojewódzkiej rozwiązań, które uznawał za pożyteczne „bez wchodzenia jednak w zwyczajny bieg czynności”.³⁹

Na szczeblu obwodu władzę nadal pozostawiono komisarzowi z zachowaniem niewielkich przedpowstaniowych kompetencji z zastrzeżeniem, że „niczego nakazywać i wymagać nie mógł bez upoważnienia danej komisji wojewódzkiej (art. 47 Organizacji władz administracyjnych z 3 II 1816 r.). Ale w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej Królestwa Polskiego na nim faktycznie spoczął obowiązek zapewnienia kwaterunku wojska i aprowizacji, wykonywania poleceń dwu władz zwierzchnich, tzn. Naczelnika siły zbrojnej i Komisji Wojewódzkiej, porozumiewania się we wszystkich sprawach obwodu z komendantem lub najwyższym rangą oficerem rosyjskim znajdującym się na tym terenie.

W miastach Królestwa utrzymano urzędy municypalne z prezydentami lub burmistrzami na czele, zapewniając temu ogniwu formalne przedpowstaniowe kompetencje. Podobnie uczyniono w stosunku do najniższego ogniwa administracyjnego — wójta w gminie, opierając się na stosownych przepisach z 1816 i 1818 r.

PRZEDSIĘWZIĘCIA RZĄDU W SFERZE SPOŁECZNO-POLITYCZNEJ I GOSPODARCZEJ

Jeszcze przed formalną proklamacją Rządu Tymczasowego wojskowe władze okupacyjne w osobach Gubernatora m. stołecznego Warszawy gen. Jana Witta i komendanta miasta Nikołaja Korffa w specjalnych obwieszczeniach wydanych w dniach 9—10 IX 1831 r. wezwały wszystkich mieszkańców Warszawy do zachowania spokoju, obowiązku informowania władz o ludziach „źle myślących”, konieczności złożenia wszel-

³⁸ „Dziennik Powszechny” Nr 292 z 26.X.1831 r., s. 1379; „Kurier Warszawski” Nr 290 z 26.X.1831 r.

³⁹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej WAPL) Magistrat m. Lublina 1157, f. brak. Instrukcja dla naczelników siły zbrojnej w województwach Królestwa Polskiego przy reskrypcie Rządu Tymczasowego z 12.XI.1831 r.; „Dziennik Urzędowy woj. mazowieckiego” Nr 9 z 21.XI., s. 1285.

kiej broni i amunicji przez członków Gwardii Narodowej i inne osoby. Nakazały wszystkim oficerom Wojska Polskiego meldowanie się u komendanta miasta i poleciły pozostanie wszystkich urzędników, lekarzy, aptekarzy, oficjalistów administracji szpitalnej i innych osób „przy pełnieniu dotychczasowych obowiązków” pod groźbą sądu wojennego.⁴⁰

W myśl poleceń carskich, decyzją hr. Engla z 1 XI 1831 r. zawieszono zostało wykonywanie wyroków egzekucyjnych nakazanych przez władze powstańcze. Decyzją zaś ks. Paskiewicza z 22 XI 1831 r. unieważnione zostały wszelkie uchwały i postanowienia władz powstańczych, instytucje, stopnie, urzędy, ordery, znaki służby, odznaczenia, pieczęcie, pensje „utrzymane lub ustanowione w czasie rewolucji” i zakazano ich funkcjonowania bądź noszenia. Nakazano ponadto wprowadzenie w miejsce kokardy polskiej — kokardę Cesarstwa.⁴¹ Z dniem 23 IX 1831 r. rozwiązana została dotychczas działająca Rada Muncypalna m. stołecznego Warszawy. Decyzją ks. Paskiewicza z 29 X 1831 r. specjalna komisja pod przewodnictwem gen. Krywcowa przystąpiła do przejęcia akt po Komitecie Rozpoznawczym kancelarii cywilnej i wojskowej W. Ks. Konstantego i N. Nowosilcowa. Rząd Tymczasowy przejął natomiast akta po rewolucyjnym Rządzie Tymczasowym, Dyktaturze i część akt po Sztapie Głównym Wojska Polskiego. W miejsce „Dziennika Powszechnego Krajowego” z dniem 9 IX 1831 r. wychodzić zaczął „Dziennik Powszechny”, który następnie mocą decyzji carskiej ze stycznia 1832 r. uznany został za gazetę rządową Królestwa Polskiego.

W celu zapewnienia kontroli nad społeczeństwem Królestwa Rząd Tymczasowy z polecenia ks. Paskiewicza decyzją z 23 XI 1831 r. w ruchu wewnętrznym Królestwa wprowadził wymóg posiadania paszportów wydawanych przez prezesów komisji wojewódzkich na podstawie zaświadczenia naczelnika siły zbrojnej, a przejazd z jednego obwodu do drugiego uzależniono od zgody stosownych władz cywilnych i wojskowych.⁴² Ograniczono do minimum poruszanie się oficerów Wojska Polskiego i ludności mieszkającej na terenach przygranicznych przez wprowadzenie specjalnych kart legitymacyjnych, reaktywowano Biuro Kontroli Służących. Na wyjazdy zagraniczne obywateli Królestwa, w tym do dwu pozostałych zaborów potrzebna była zgoda ks. Paskiewicza.⁴³

⁴⁰ „Dziennik Powszechny” Nr 247 z 10 IX 1831 r., s. 1267—1268; Nr 248 z 12 IX 1831 r., s. 1171; Nr 255 z 19 IX 1831 r., s. 1285.

⁴¹ DPKP, t. 13, s. 301—304; „Dziennik Powszechny” Nr 320 z 24 XI 1831 r., s. 1461; „Kurier Warszawski” z 24 XI 1831 r., Biblioteka Jagiellońska (dalej BJ) rkps 224763 (druk rosyjsko-polski).

⁴² „Dziennik Urzędowy woj. lubelskiego” Nr 14 z 28 XII 1831 r., s. 81.

⁴³ AGAD, Kancelaria własna Namiestnika. Wydział Paszportowy, sygn. 7/2, s. 1—16. Zarządzenia paszportowe.

Wobec różnorodnych form oporu społeczeństwa Królestwa wobec nowych władz, funkcjonowania różnorodnych plotek i pogłosek o wybuchu nowej wojny, o przybyciu Francuzów itp., „dyrygujący” KRSWiP stwa gen. A. Strogonow polecił wszystkim władzom administracyjnym „uskutecznienia uczynić natychmiast”.⁴⁴

Obok działań zmierzających do opanowania trudnej sytuacji wewnątrz Królestwa, Rząd Tymczasowy dążył do uruchomienia w jak najszybszym czasie niezbędnych dziedzin życia społeczno-gospodarczego Królestwa w celu poprawy ogólnej sytuacji gospodarczo-politycznej oraz w celu zapewnienia aprowizacji dla ponad 100 tys. okupacyjnej armii rosyjskiej. Realizacji tego ostatniego zadania podjęła się Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji, która w tym celu przystąpiła do organizacji 165 magazynów w Królestwie Polskim przy pomocy komisji wojewódzkich. Ich pierwszą czynnością, w myśl dyrektywy Rządu, było „dostarczenie dla armii [...] żywności, furazu, mięsa i wódki [...]”.⁴⁵ O wymiarze obciążeń związanych z realizacją tego zadania świadczyć może fakt, że tylko na woj. mazowieckie spadł obowiązek dostarczenia do końca 1831 r. produktów na sumę 753 000 złp.⁴⁶

Z drugiej strony Rząd Tymczasowy uwzględniając ciężką sytuację gospodarczą kraju z inspiracji ks. Paskiewicza inicjuje pomoc rolnictwu, przeznaczając na to w formie pożyczki fundusz w wysokości około 5 mln złp., w tym dla woj. mazowieckiego — 1 222 571 złp., woj. podlaskiego — 534 842 złp. 77 gr., dla m. Warszawy — 300 000 złp. a na pozostałe województwa kwotę w wysokości 1 098 895 złp. 27 gr.⁴⁷ Decyzją z 8/20 XII 1831 r. Rząd zakazuje eksportu zbóż z Królestwa, oprócz pszenicy, a decyzją z 15/27 I 1832 r. zezwala na import cykorii. Podejmuje przez Bank Polski akcję zakupu bydła za granicą dla potrzeb Królestwa.

W celu uaktywnienia przemysłu i poprawy stanu rzemiosła Rząd używa zgodę ks. Paskiewicza na zaopatrzenie części armii rosyjskiej stacjonującej w Królestwie w polskie sukno.

W sprawie miast Rząd przez KRSWiP zalecił podporządkowanym ogniwom administracji dokonanie rewizji stanu funduszy kas miejskich i przystąpienie do porządkowania miast.

⁴⁴ AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji (dalej KRSWiP), sygn. 7290, s. 2—16. Polecenia tajne 1831—1832.

⁴⁵ „Dziennik Powszechny” Nr 260 z 24 X 1831 r., s. 1299; „Dziennik Urzędowy woj. podlaskiego” Nr 1 z 26 IX 1831 r.; Nr 12 z 15 XII 1831 r.

⁴⁶ „Dziennik Urzędowy woj. mazowieckiego” Nr 2 z 26 IX 1831 r.

⁴⁷ AGAD, II Rada Stanu (dalej II RS), sygn. 102/484a, s. 9—10. Raporty o czynności Wydz. Spraw Wewnętrznych od dnia 16 IX 1831 r., do końca 1833 r.

Z inicjatywy Paskiewicza, a za aprobatą carską gen. Wincenty Kraśiński dokonał objazdu Królestwa „dla obejrzenia szkód”.⁴⁸

W dziedzinie komunikacji Rząd podjął działania organizacyjno-techniczne przy odbudowie i budowie dróg bitych realizowanych przez Bank Polski na mocy przepisów z 29 V 1829 r. Do połowy października 1831 r. uruchomiona zostaje komunikacja pocztowa w ruchu wewnętrznym Królestwa i zagraniczna, w tym ekstra poczta na linii Petersburg—Warszawa i Petersburg—Brześć Litewski.

Dwukierunkowy charakter miały też działania podjęte przez Rząd Tymczasowy wobec kwestii chłopskiej. Z jednej strony wymuszano siłą posłuszeństwo buntujących się chłopów, z drugiej dążono do łagodzenia konfliktów przez organizowanie koniecznej pomocy. Przykładem takiej polityki były rozporządzenia prezesa Engla z 13 X i 13 XII 1831 r., które stanowiły podstawę prawną do stosowania przymusu administracyjnego i wojskowego, a jednocześnie były apelem skierowanym do właścicieli, „aby nie wymagali od nich (chłopów) w poborach lub robociźnie nic nadto, co im z prawa lub dobrowolnie z nimi ugody należy, w razie bowiem uzasadnionych skarg właściciele winni do odpowiedzialności pociągnięci zostaną”.⁴⁹ W poleceniach zaś wykonawczych zobowiązywał KRSWiP do „rozciągnięcia całej surowości prawa tak w stosunku do włościan jak i właścicieli ziemskich”.⁵⁰

W dziedzinie polityki podatkowej, zarządzania finansami i gospodarką Królestwa pierwszą decyzją Rządu Tymczasowego z 12/24 X 1831 r. było zalecenie KRPiS kontynuowania poboru podatków do końca 1831 r. w wysokości obowiązującej przed 29 XI 1830 r. w myśl pierwotnej decyzji Engla z 17/29 IX 1831 r. oraz zakaz wydawania obligacji za dostarczone srebra kościelne, produkty i konie podczas powstania. Kolejnym posunięciem Rządu w tej dziedzinie było ogłoszenie w dniu 8 XI 1831 r. nowych „Zasad do poboru opłat konsumpcyjnych w Królestwie Polskim”, w myśl których podatek ten zalecono pobierać we wszystkich miastach, osadach na prawach miejskich i miejscowościach targowych, a wysokość jego uzależniono od liczby mieszkańców.⁵¹

W polityce celnej, zgodnie z zaleceniem ks. Paskiewicza, Rząd dążył

⁴⁸ AGAD, KRSW, sygn. 7088, s. 94—120 Objazd kraju przez gen. W. Kraśińskiego w 1831 r., M. Brandys: *Koniec świata szwoleżerów*, cz. V, Warszawa 1978, s. 337—351 — raporty.

⁴⁹ DPKP, t. 13, s. 228—234; „Dziennik Powszechny” Nr 284 z 18 X 1831 r., s. 1355; *Materiały do dziejów uwłaszczenia w Królestwie Polskim*, oprac. K. i S. Sreniowscy, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964, s. 46—47.

⁵⁰ AGAD, R. Adm. I-20, Prot. Konferencji Nr 2 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 3/15 X 1831 r., s. 10.

⁵¹ „Dziennik Powszechny” nr 316 z 20 XI 1831 r., s. 1445; „Dziennik Urzędowy woj. lubelskiego” nr 12 z 14 XII 1831 r.

do uporządkowania komór celnych i poprawy pracy służby celnej, z jednej strony poprzez skuteczną walkę z kontrabandą, a z drugiej poprzez ukrócenie nadużyć celnych ze strony czynników wojskowych.

W dziedzinie handlu decyzją Rządu z 1 XI 1831 r. zobowiązano wszystkich handlujących do sporządzania wykazu wszelkich towarów zagranicznych. KRPiS upoważniona została do dokonywania rewizji stoisk handlowych i sklepów. Rząd podjął też próbę normalizacji miar, wag i pieniądza w Królestwie, zalecając m. in. wycofanie z obiegu do końca 1831 r. jednozłotowych biletów bankowych emitowanych w czasie powstania⁵². By poprawić opłacalność eksportu polskich wyrobów po wejściu w życie ukazu z 12/24 XI 1831 r. podnoszącego cło na polskie wyroby, Rząd na wniosek KRPiS wyraził zgodę na utworzenie specjalnej premii wywozowej. Zalecił ponadto tej komisji, by podjęła energiczne działania mające na celu wprowadzenie nowych przepisów stemplowych. Znalazło to wyraz w poleceniu wydanym komisjom wojewódzkim, by „starały się ściągnąć wszelkie zapasy papieru stemplowego ze znakiem Królestwa [...], aby bezzwłocznie żądały papieru z herbem Najj. Pana przepisany”⁵³.

W celu zaradzenia trudnej sytuacji w górnictwie Królestwa, o której alarmował L. Hauke — dyrektor Wydziału Górnictwa „dyrygującego” KRPiS — zdecydował o przyznaniu specjalnej dotacji na rok 1831 i 1832, by zapobiec zamknięciu kopalń.

By poprawić gospodarowanie w dobrach rządowych Rząd zalecił przeprowadzenie stosownej lustracji KRPiS. W celu poprawy zaś gospodarki drzewem R. Furhman decyzją z 1 XII 1831 r. polecił Naczelnemu Nadleśnemu Królestwa Polskiego baronowi Brünken dokonanie „objazdu” lasów w województwach augustowskim i plockim oraz przedstawienie raportu wraz z wnioskami⁵⁴.

Komisja Przychodów i Skarbu przyjęła w imieniu Rządu wszystkie sprawy związane ze sekwestrem i konfiskatą majątków dotychczas zarządzanych. Na polecenie prezesa Rządu naczelnicy sił zbrojnych województw za pomocą komisji wojewódzkich i komisarzy obwodowych zobowiązani zostali do oszacowania mienia ruchomego i nieruchomego osób nie objętych amnestią. Na mocy postanowienia Rządu z 14 XI 1831 roku KRPiS przyjęła zwierzchni zarząd nad tymi dobrami⁵⁵.

W wyniku realizacji polityki sekwestru i konfiskat do końca 1831 r. zasekwestrowano majątki ziemskie zamieszkałe przez 257 599 „dusz”⁵⁶.

⁵² „Dziennik Powszechny” nr 341 z 17 XII 1831 r., s. 1545.

⁵³ AGAD, KRPiS, sygn. 2779, s. 1—2. Przepisy stemplowe 1831—1839.

⁵⁴ AGAD, KRPiS, sygn. 2567, s. 32—41. Sprawy różne.

⁵⁵ AGAD, KRPiS, sygn. 2780, s. 6—11. O konfiskacie i sekwestrze 1831—1835.

⁵⁶ A. P. Szczerbatow: *Kampania polska ks. Paskiewicza w 1831 r.*, Warszawa 1889, s. 181.

Na rzeczywistą poprawę sytuacji gospodarczo-społecznej wpłynął fakt wznowienie działalności w tym okresie przez Bank Polski i Towarzystwo Kredytowe Ziemskie.

Bank Polski wznowił działalność w oparciu o ustawę założycielską z 17/29 II 1828 r. uzyskując na to aprobatę ks. Paskiewicza. Z dniem 10 IX 1831 r. za zgodą prezydenta m. Warszawy Jakuba Łaszczyńskiego uruchomiona została kasa wymiany. Na mocy decyzji carskiej z 12/24 I 1832 r. prezesa Ludwika Jelskiego zastąpił Józef Lubowidzki, wiceprezesem Banku został Henryk Łubieński — jeden z dotychczasowych dyrektorów, w miejsce którego mianowano Benedykta Niepokojczyckiego. Pozostawiono na poprzednich stanowiskach Ignacego Bolestę i Pawła Głuszczyńskiego. Wznowiła działalność Komisja Umorzenia Długu Krajowego pod przewodnictwem hr. Aleksandra Potockiego i Centralna Komisja Likwidacyjna pod przewodnictwem Ignacego Bolesty. Wyrażono zgodę na wznowienie działalności przez Loterię Liczbową i Towarzystwo Oszczędności.

Równocześnie oddolnie wznawiać poczęły działalność Dyrekcje Szczegółowe Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (TKZ) w poszczególnych województwach Królestwa Polskiego przyjmując za podstawę prawną również stosowną ustawę TKZ z 1/13 V 1825 r.

Z dniem 23 IX 1831 r. wznowiła działalność Dyrekcja Szczegółowa TKZ woj. mazowieckiego, która wezwała swoich stowarzyszonych do opłaty zaległych rat. Dnia 28 IX 1831 r. Dyrekcja Główna TKZ pod przewodnictwem Ignacego Cieszkowskiego poinformowała zainteresowanych o utrzymaniu ważności listów zastawnych do losowania, a pod datą 13 X 1831 r. dyrekcja ta wzywała wszystkich do wcześniejszego przystępowania do TKZ i załatwiania koniecznych formalności. W dniu 3 X 1831 roku ogłosiła wznowienie przez siebie czynności Dyrekcja Szczegółowa TKZ woj. sandomierskiego, a z dniem 15 X 1831 r. Dyrekcja Szczegółowa woj. plockiego, a następnie pozostałe dyrekcje. Nowe władze Królestwa zaskoczone szybkim odradzaniem tej instytucji, po krótkim okresie wahania za aprobatą Gubernatora Generalnego Królestwa Polskiego działalność tę zaakceptowały. Rząd w końcu listopada 1831 r. powołał na stanowisko zastępcy prezesa Dyrekcji Głównej TKZ Ignacego Cieszkowskiego⁵⁷.

Zgoda władz na wznowienie działalności przez te dwie instytucje o charakterze gospodarczym i samorządowym wiązała się z koniecznością poprawy sytuacji gospodarczo-społecznej i politycznej w Królestwie Polskim.

Zadanie uruchomienia nieczynnego dotychczas szkolnictwa podstawo-

⁵⁷ „Dziennik Powszechny” Nr 326 z 30 XI 1831 r., s. 1487.

wego i średniego, zadanie realizacji bieżącej polityki oświatowej i wyznaniowej nowego Rządu otrzymała Komisja Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Biorąc pod uwagę zalecenie carskie by na oświatę „zwrócić największą bacność”, Rząd za zgodą ks. Paskiewicza początkowo zdecydował się jedynie na otwarcie z dniem 20 IX 1831 r. na okres tymczasowy w Warszawie w miejsce dotychczasowych szkół — trzech szkół wydziałowych 4 klasowych, określając to jako „krok dogadzający najgwałtowniejszej potrzebie”⁵⁸. Na uruchomienie dalszych szkół wydziałowych w miejsce dotychczasowych szkół wojewódzkich z polecenia Rządu zdecydowano się w miesiącu grudniu 1831 r., szkół elementarnych zaś w lutym—marcu 1832 r. Do czasu uruchomienia całej sieci szkolnej w Królestwie oraz w celu zapewnienia egzystencji niepracującej czynnie kadry pedagogicznej, Rząd zezwolił na wypłacenie 2/3 pensji, do której mieli prawo, a rektorów szkół zobowiązywał do złożenia list „sprawowania się” swojej kadry.

Wobec zamknięcia Uniwersytetu, zabronienia młodzieży z Królestwa kształcenia się za granicą Rząd zwrócił się z prośbą do cara w sprawie otwarcia wydziału prawa i lekarskiego, a w razie odmowy prosił „by wyznaczył do jakich uniwersytetów zagranicznych wolno będzie udawać się młodzieży zamierzającej kształcić się w nauce lekarskiej i prawnej”⁵⁹.

Nie zdecydował się natomiast Rząd na podjęcie stosownych działań, by zapobiec wywozowi do Cesarstwa bogatych zbiorów bibliotecznych, kartograficznych, numizmatycznych i innych dóbr kultury narodowej⁶⁰.

W kwestii wyznań Rząd na wniosek „dyrygującego” KRWRiOP decyzją z dnia 23 XII 1831 r. zatwierdził na stanowisko administratora archidiecezji warszawskiej ks. prałata Adama Pankowicza, a na stanowisko administratora diecezji sandomierskiej ks. prałata Bąkiewicza. Na podstawie decyzji carskiej z 22 XII/31 1831/32 r. Ernest Faltz mianowany został prezesem Konsystorza Generalnego Wyznań Ewangelickich w Królestwie Polskim⁶¹.

Zadanie „przywrócenia biegu sądownictwa” na obszarze Królestwa otrzymała do realizacji Komisja Rządowa Sprawiedliwości. Na wniosek kierującego pracami tej komisji — gen. K. Kosseckiego Rząd z dniem 8 IX 1831 r. zniósł poprzedni stan prawny i ogłosił uruchomienie sądo-

⁵⁸ AGAD, R. Adm. II-21, Prot. 8 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 10/22 XI 1831 r., s. 288—289.

⁵⁹ AGAD, R. Adm. III-22, Prot. 10 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 8/20 II 1832 r., s. 510—511.

⁶⁰ Patrz Kucharzewski: *Epoka paskiewiczowska...*, s. 93—95.

⁶¹ „Dziennik Powszechny” Nr 1 z 2 I 1832 r., s. 2; Nr 25 z 26 I 1832 r., s. 99.

wnictwa⁶². Decyzją zaś z 27 X/8 XI 1831 r. przedłużył obowiązywanie iuristicium (tj. prawo zawieszające w czasie wojny postępowanie sądowe w określonych sprawach), aż do czasu wydania nowych postanowień. Z dniem 26 X 1831 r. wznowił swoją działalność Sąd Apelacyjny Królestwa Polskiego i Trybunał Handlowy w Warszawie. Sąd Najwyższy Instancji rozpoczął swoją pracę z początkiem grudnia 1831 r., ale tylko z uprawnieniami „co do rozpoznawania rekursów pod wpływem ich przyjęcia lub odrzucenia”⁶³. Pierwszym z Trybunałów Cywilnych I instancji, który wznowił działalność z dniem 16 XI 1831 r. był trybunał woj. mazowieckiego. Uruchomienie natomiast pozostałych trybunałów i innych sądów nastąpiło z końcem 1831 r. i na początku 1832 r.

Połowiczność rozwiązań zastosowanych w tej dziedzinie, długi okres uruchamiania sądownictwa spowodowały, że z końcem 1831 r. pozostało do osądzenia 9611 spraw kryminalnych, a w 1832 r. — 42 327 spraw i 351 373 czynności ekonomicznych⁶⁴.

Do realizacji polityki swoich przedsięwzięć Rząd włączył także wydziały po byłej Komisji Rządowej Wojny. Pomocne okazały się one podczas realizacji przez nowe władze Królestwa akcji przymusowych wcieleń polskich żołnierzy, podoficerów i oficerów w szeregi armii rosyjskiej, dostarczania informacji odnośnie do śledzenia zbiegłych żołnierzy i oficerów Wojska Polskiego, do czego decyzją Engla z 19 X 1831 r. zobowiązane były wszystkie władze administracyjne Królestwa. Współpracowały te wydziały z Głównym Zarządem Spisu i Zaciągu Wojskowego, Komisją Wsparcia dla oficerów Wojska Polskiego utworzoną decyzją ks. Paskiewicza w grudniu 1831 r. pod przewodnictwem gen. ks. Golicyna.

Na polecenie carskie, chcąc pozbyć się z Królestwa groźnego elementu dla nowych władz, jakim byli żołnierze, podoficerowie i oficerowie Wojska Polskiego, ogłoszono z jednej strony zaciąg ochotniczy do armii rosyjskiej dla wszystkich tych żołnierzy i oficerów, którzy nie brali udziału w powstaniu oraz dla wszystkich mieszkańców Królestwa „którzy nie służyli w Wojsku Polskim”. Decyzją carską skrócono okres służby dla żołnierzy polskich z 16 do 15 lat. Stworzono możliwość pracy

⁶² AGAD, R. Adm. I-20, Prot. 12 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 27 X/8 XI 1831 r., s. 135—137; DPKP, t. 13, s. 243—248.

⁶³ AGAD, R. Adm. I-20, Prot. 12 Rządu Tymcz. Król. Pol. z 24 XI/6 XII 1831 r., s. 428; DPKP, t. 13, s. 395—398; A. Korobowicz, *Zmiany w ustroju sądownictwa najwyższego w Królestwie Polskim, 1815—1876*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 24: 1972, s. 128—129.

⁶⁴ AGAD, II RS, sygn. 94/478a, s. 33—35. Raporty z czynności Wydz. Sprawiedliwości od 1 XI 1831 r. do końca 1834.

1300 osobom przy budowie i remoncie dróg w Królestwie i 600 osobom przy budowie mostów⁶⁵.

Powstanie, a następnie działalność Rządu Tymczasowego Królestwa Polskiego — pierwszego centralnego organu władzy cywilnej w Królestwie — przypada na okres krótki, bo zaledwie półroczny (IX 1831—III 1832), ale szczególnie i niezwykle ważny dla dalszych losów Królestwa.

Organizacja wewnętrzna samego Rządu jak też odtwarzanie poszczególnych ogniw administracji cywilnej Królestwa następuje pod presją uruchomienia w jak najszybszym czasie tych ogniw, w celu zapewnienia aprowizacji dla rosyjskiej armii, unormowania życia społeczno-gospodarczego w warunkach okupacji z funkcjonowaniem stosownego aparatu wojskowo-policyjnego i obowiązujących przepisów stanu wojennego. Ma to miejsce, gdy zaborca nie ma jeszcze sprecyzowanej do końca koncepcji zarządzania Królestwem, a zmuszony jest ze względów międzynarodowych czynić pozory liczenia się z Konstytucją 1815 r.

Powyższe uwarunkowania wpływają ujemnie na działalność tego Rządu, powodują, że w tej skomplikowanej rzeczywistości społeczno-politycznej Królestwa zawężeniu ulegają formalne kompetencje cywilnego ogniw władzy do tego stopnia, iż staje się on jedynie pomocniczym ramieniem wszechwładnych rządów ks. I. Paskiewicza — głównego organizatora i kontrolera procesu „przywracania porządku” w Królestwie.

Rząd Tymczasowy Królestwa Polskiego, funkcjonujący początkowo pod kierownictwem hr. F. Engla, a następnie samego ks. I. Paskiewicza w toku swoich przedsięwzięć ogranicza się z jednej strony do likwidacji poprzedniego porządku prawnego i instytucji z nim związanych, z drugiej strony dąży do uruchomienia niezbędnych dziedzin życia Królestwa.

Przywrócona zostaje przedpowstaniowa administracja cywilna wszystkich szczebli i sądownictwo Królestwa z utrzymaniem przedpowstaniowych kompetencji. Uruchomione zostaje częściowo szkolnictwo, poczta i cenzura, przywrócony ruch graniczny i bezpieczeństwo wewnątrz Królestwa.

W dziedzinie gospodarczej następuje częściowe uruchomienie górnictwa i hutnictwa. Udzielona zostaje przez Rząd niezbędna pomoc finansowa i materiałowa rolnictwu i miastom. Wznawiają działalność w oparciu o przedpowstaniowe przepisy Bank Polski i Towarzystwo Kredytowe Ziemskie.

Wszystkie przedsięwzięcia Rządu noszą pierwiastek tymczasowości, są ze sobą niespójne i pozbawione perspektywy. Odtworzona i uruchomiona

⁶⁵ „Dziennik Powszechny” Nr 2, 3, 4, z 3—5 I 1832 r., s. 5—13; Nr 36 z 7 II 1832 r., s. 147.

administracja cywilna działa — obok rozbudowanego aparatu wojsko-policyjnego — bez jakichkolwiek ciał samorządowych. Sądownictwo jest niesprawne i niespójne, pozbawione elementu kasacji, z funkcjonującym na zasadach rosyjskiego sądu wojskowego — Oddzielnym Sądem Kryminalnym.

Zorganizowane na zasadach tymczasowych szkolnictwo pozbawione jest uniwersytetu i innych uczelni wyższych, a kadra nauczycielska poddana weryfikacji.

Znaczenie tego Rządu Tymczasowego nie polegało jednakże tylko na tym, że zorganizował on ponownie administrację cywilną Królestwa w oparciu o przedpowstaniowe przepisy, stwarzając tym samym dogodną podstawę wyjściową dla mającej nastąpić reorganizacji władz Królestwa, ale na tym, że w okresie jego funkcjonowania wykształcone lub zastosowane nowe rozwiązania prawno-organizacyjne dotyczące ogólnego zarządu Królestwa przetrwają aż do 1863 r., a nawet później.

Przetrwa i stanie się obowiązująca zasada łączenia funkcji wojskowej z cywilną w osobie ówczesnego Gubernatora Generalnego (General-Gubernatora) Królestwa Polskiego ks. I. Paskiewicza, która przeniesiona zostanie na późniejszy urząd namiestnika, podobnie jak praktyka jego zastępstwa oraz funkcjonowanie przy tym urzędzie stosownej kancelarii. Przetrwają w ogólnym zarysie wypracowane w tym okresie zasady rozdziału kompetencji między władzami cywilnymi a aparatem wojskowo-policyjnym rosyjskiej I Armii Czynnej.

Przeniesione zostaną na kolejny Rząd ustalone w okresie Rządu Tymczasowego zasady organizacji wewnętrznej, sprawy proceduralne oraz utrzymany skład personalny. W organizacji komisji rządowych obowiązująca stanie się zasada wyłącznego powierzania generałom rosyjskim spraw wewnętrznych Królestwa. Trwałe miejsce w popowstaniowej organizacji władz Królestwa Polskiego utrzymuje urząd Ministra Sekretarza Stanu Królestwa jako pośrednika między carem a namiestnikiem oraz urząd Kontrolera Generalnego Królestwa Polskiego, powołany na wzór rosyjski z prerogatywą prezydowania w Najwyższej Izbie Obračunkowej. W oparciu o przedpowstaniowe przepisy zostają reaktywowane w tym okresie Bank Polski i Towarzystwo Kredytowe Ziemskie.

Znaczenie tego okresu polegało także na tym, że nowe elementy w antypolskiej polityce zaborcy wobec społeczeństwa polskiego (konfiskata majątków, grabież dzieł sztuki, kontrola i izolacja) wejdą na stałe do przyszłej polityki zaborcy.

РЕЗЮМЕ

Временное правительство Царства Польского — первая гражданская власть в Царстве во время своего полугодового функционирования (I X 1831—I XI 1832) — пыталась ликвидировать существующий до сих пор законный порядок и создать необходимые области жизни. Во время его деятельности была восстановлена гражданская администрация существующая до восстания, восстановлено судебный аппарат, систему образования, почту, цензуру, восстановлено граничное движение и обеспечено безопасность. В области хозяйства начало работы горное дело, металлургия, Польский банк и Кредитное земское общество.

На характер деятельности Временного правительства, на половинчатое решение большое влияние имела существующая оккупация и правила военного состояния в Царстве.

Деятельность Временного правительства выходила за пределы его функционирования ибо выработанные или примененные юридическо-организационные решения действовали до 1863 года.

RÉSUMÉ

Le Gouvernement Provisoire du Royaume de Pologne — le premier pouvoir central civil du Royaume — pendant son fonctionnement qui dura à peu près 6 mois (septembre 1831-mars 1832) prit les mesures nécessaires en vue d'annuler l'ordre législatif précédent et de promouvoir et d'encourager les activités indispensables au développement du Royaume. Au cours de son activité on réorganisa l'administration entière qui avait fonctionné avant l'insurrection, on rétablit le système judiciaire, l'enseignement, la poste, la censure, la libre circulation entre les États et la sécurité. Dans le domaine de l'économie on procéda à la reconstruction de l'industrie minière et sudérurgique et on assura le fonctionnement de la Banque Polonaise et du Crédit Agricole.

L'inefficacité des mesures et des solutions appliquées par le Gouvernement Général est une conséquence directe des conditions d'occupation et de loi martiale alors en vigueur dans le Royaume.

Pourtant l'importance du Gouvernement Provisoire dépasse la période de son fonctionnement puisque les solutions législatives et structurelles concernant la gestion générale du Royaume, conçues ou appliquées, sont restées en vigueur jusqu'en 1863.